

**Національна академія наук України
Інститут української мови**

***ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ
БЮЛЕТЕНЬ***

Випуск 34

КИЇВ 2025

УДК 811.161.2'373'374

ББК Л 43 Лексикографічний бюлетень: Збірник наукових праць
Заснований у 1951 р.

Відновлений у 2004 р. випуском 10

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Є. А. Карпіловська (*відповідальний редактор*), М. П. Баган, С. П. Гірняк,
Л. І. Дідун (*відповідальний секретар*), Р. Драгічевич (Сербія), С. Я. Єрмоленко,
М. В. Жуйкова, Л. П. Кислюк, З. Г. Козирєва (*заступник редактора*),
Л. В. Мовчун, І. А. Самойлова, Н. В. Сніжко, С. О. Соколова, О. М. Тищенко,
Т. В. Цимбалюк-Скопненко, Ю. О. Цигвінцева

Рецензенти

Зубань Оксана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка)

Колеснік Людмила Ярославівна, кандидат філологічних наук (Інститут
української мови НАН України)

До друку схвалила вчена рада

Інституту української мови НАН України

(протокол № 17 від 23 грудня 2025 р.)

Л 43 **ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ**. Зб. наук. праць / Відпов.
ред. Є. А. Карпіловська і Н. В. Сніжко. Вип. 34. Київ, 2025. 368 с.

2786-4987 Online

Збірник висвітлює питання, пов'язані з історією лексикографії,
методикою й технологією укладання словників різних типів, аналізом
українського словникарства, лексикологією, фразеологією, а також із
проблемами структурного, семасіологічного, комунікативного аналізу мовного
матеріалу як підґрунтя його кодифікації й параметризації у словнику.

Для науковців, учителів, редакторів, аспірантів і студентів-філологів.

ЗМІСТ

ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ І ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Галина Максимчук

Лексикографічна репрезентація авторських новотворів Ігоря Павлюка.....10

Лілія Дідун

Фразеологія творів Володимира Малика в етнолінгвістичному аспекті.....29

Зінаїда Козирєва

Лексикографічні аспекти вторинної номінації та проблеми систематизування мовних кліше в сучасних тлумачних словниках.....39

Наталія Сніжко

Лексикографічні параметри динаміки українського світосприймання та самопізнання.....52

Алла Таран

Сімейне спілкування як чинник формування українськомовної особистості....67

Оксана Тищенко

Приятелі милі та ласкаві в українській шляхетській культурі XIV–XVII століть і в сучасній комунікації.....76

Тетяна Цимбалюк-Скопненко

Національно й культурно маркована фраземіка Івана Франка як джерело поповнення фраземного фонду сучасної української літературної мови.....89

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ

Глона Мирошніченко, Ірина Стогній

Тематична група «Медицина» в «Українсько-польсько-англійському тематичному словнику».....102

Любомир Сегін

Матеріали до словника прізвиськ жителів села Великі Дідушичі (Стрийський район Львівської області). 1 (А–В).....125

Любомир Сегін, Маргарита Головаш

Матеріали до словника прізвиськ Донеччини (прізвиська жителів сел. Билбасівка Краматорського р-ну Донецької обл.). 2 (В–Д).....136

Лілія Дідун

Нові й модифіковані фразеологізми у «Тлумачному словнику активного типу сучасної української мови».....141

Зінаїда Козирєва

Мовні кліше в тлумачному словнику активного типу: стилістична функція...148

Ірина Самойлова

Засади подання форм кличного відмінка іменників у тлумачному словнику активного типу української мови XXI століття.....167

Наталія Сніжко

Система українських порівнянь у сучасній лексикографії.....180

Олександр Скопненко, Тетяна Цимбалюк-Скопненко Матеріали до «Словника фразеологічних синонімів перекладів Миколи Лукаша».....	208
Тетяна Цимбалюк-Скопненко Способи опису різнотипних фразем у «Тлумачному словнику активного типу сучасної української мови».....	230

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Маргарита Жуйкова «Как» і «да» очі виїда: про нове джерело для досліджень регіональної фразеології.....	241
Євгенія Карпіловська Вічний вибір між своїм і чужим: протидія моді на слова.....	250
Лариса Кислюк, Оксана Матковська Суспільно-політичний лексикон доби Незалежності України: лексикографічний вимір.....	256
Зінаїда Козирєва Опорний конспект формування пунктуаційних навичок.....	262
Оксана Тищенко У термінологічному полі стійкості.....	266

ЮВІЛЕЇ

Євгенія Карпіловська Енергія і Ергон наукового пошуку: на нових шляхах розвитку української лексикографії.....	277
Лариса Мовчун Римогографічна сторінка в науковій біографії Андрія Андрійовича Бурячка.....	282

СТОРІНКА ПАМ'ЯТІ

Лариса Кислюк Василь Васильович Грещук (2.06.1949 – 11.04.2025).....	292

ХРОНІКА

Лілія Дідун Круглий стіл до 100-річчя з дня народження Андрія Андрійовича Бурячка...	295
Лариса Мовчун Популяризація лінгвістичних знань серед найменших мовців.....	303
Оксана Тищенко Єднання науки та освіти: плідне співробітництво з Київським столичним університетом імені Бориса Грінченка.....	307

Юлія Цигвінцева

Діалоги про мову, історію та культуру: відкриті семінари відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України у 2025 році.....313

ТЕРМІНИ СУЧАСНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ**Оксана Тищенко**

Лексикографічна біографія (історія) слова.....320

З ІСТОРІЇ СЛІВ ТА ВИСЛОВІВ**Маргарита Стафійчук**

До історії суспільних структур ранньомодерного часу: *зем'яни*.....323

Лілія Дідун

Дещо про вислів *крадена пара*.....326

Євгенія Карпіловська

Мовні знаки української етнокультури: *в'єрчений кол'одязь*.....329

Зінаїда Козирєва

Р'єкрут: від історизму до сучасного активного вживання.....331

Лариса Мовчун

Історія функціонування та лексикографування сполук *на б'єзбач*, *на б'єзбаш*.....334

Наталія Сніжко

Лексема *брунька*: системне дослідження історії розвитку семантики.....340

Наталія Сніжко

Історія запозичення та функціонування слова *кріжмо* в українській мові.....343

Тетяна Цимбалюк-Скопненко

Загадковий *р'єріг* у складі лексичної та фраземної підсистем української мови.....346

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ**Лариса Мовчун**

Людські, трудові і кадрові ресурси.....350

Наталія Сніжко

Рідна хата, *батьківська хата*, *батьківський поріг*: до проблеми системного лексикографічного опису сталих висловів.....354

Оксана Тищенко

Умовна назва *ПлейСіті* в офіційно-діловому стилі: правописна оцінка.....357

Юлія Цигвінцева

Чи є синонімами словосполуки *за місцем проживання* та *в (у) місці проживання?*.....359

Оксана Тищенко

Єднання науки та освіти: плідне співробітництво з Київським столичним університетом імені Бориса Грінченка

З 10 березня по 5 травня 2025 року студенти першого курсу спеціальності 035 «Філологія» освітньо-професійної програми 035.01.01 «Українська мова та література» (групи УМЛБ-1-24-4.0д, УМЛБ-2-24-4.0д) Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка проходили безвідривну навчальну практику з прикладної лінгвістики в відділі лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.

Метою цього практичного навчання було апробувати отримані теоретичні знання та сформовані вміння й навички в реальних умовах роботи філолога-словникаря, з належним розвитком особистісних якостей майбутнього фахівця – чуття до слова, уважності, відповідальності, аналітичного мислення, уміння дати раду слову та джерелам.

Студенти працювали з лексичними одиницями, зокрема сталими словосполученнями: добирали ілюстративний матеріал для нового тлумачного словника активного типу української мови XXI століття з понад 150 інтернет-джерел, монографій, статей, серед яких – *українська редакція «Радіо Свобода», «Українська правда», Велика українська енциклопедія, «Чтиво», «5 канал», Varabooka, DeepState, Defense Express, Deutsche Welle, PLATFOR.MA, Wonderzine* та інші. Формування реєстру (лексики та ССС), подання усталених та рекомендованих граматичних і фонетичних форм, стилістична характеристика слів і визначення сфери їх уживання, показ значень і їхніх відтінків у літературному слововживанні опираються на три вектори: на сучасну мовну практику; на традицію в літературній мові від XIX до 20-х рр. XXI ст., на поновлення питоменого стрижня українського слововживання в майбутньому. Ілюстративний матеріал фіксує реальне функціонування в мові, типову лексичну й синтаксичну сполучуваність, найхарактерніші ситуації вживання реєстрової одиниці.

Кожен студент отримав перелік (*найку*) до 50 слів – наприклад, від *мужикуватість* до *музіка* за зведеним реєстром «Українського лексикону кінця XVIII – початку XXI ст.» у 3 т. (Київ, 2017 р.), укладеним співробітниками відділу – та кілька джерел, з яких треба було добирати цитати. Оформлювати лексико-ілюстративні блоки – умовні картки лексичної картотеки – належало з дотриманням чітких вимог до граматичної та стилістичної коректності, завершеності цитати, правильного паспортизування. Юні філологи працювали зі спеціально для них створеними гугл-формами, де фіксували: слово або стійку словосполуку (далі – ССС),

цитату, джерело, дату публікування тексту (або дату звернення до інтернет-ресурсу), сторінку (за наявності), дату створення картки, своє прізвище як автора картки. Така структура електронної картки є традиційною й базується на віковому лексикографічному досвіді українського словникарства.

Як результат зібрано близько 11 тисяч ілюстрацій – вони стануть у пригоді укладачам активного тлумачного словника української мови в чотирьох томах, що його готує відділ лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. Звісно, дібрано ілюстрації не до всіх слів, що є звичайним для роботи з переважно медійними сучасними текстами, крім того, дає підстави оцінювати ступінь активності того чи того слова або певної словосполуки в сучасній мовній практиці українського суспільства. А проте відділівська картотека збагатилася цитатами для слів, що виявляють різний ступінь активності в сучасному мововжитку: *м'ясистий, м'ясниці, м'ясниченьки, м'ясність, мужній, мужність, муза, музика, мультимедіа, мультимедійний, мультимільярдер, прислужуватися, прислухання, присмачувати* та ін.

Окремої уваги практиканти приділили сполукам, ще не спорядженим ілюстраціями в новому словнику, серед яких: *від а до зе, від а до я, [нехай] хай тобі (йому) абищо, абсолютна ідея, абсолютний синонім, абсолютна істина, абсолютний слух, абсолютна монархія*. І тут студенти виявили творчий підхід, виокремлюючи з дібраних цитат ССС за власним розсудом, як-от: *замовляти музику, камерна музика*.

Упродовж проєкту тривали консультації, наради, коригування студентської роботи, обговорення зауваг до укладання картотеки. Майбутні філологи навчалися обирати межі цитати, правильно оформлювати джерела, дотримуватися вимог до граматичної точності та стилістичної відповідності. Атмосфера була доброзичливою й мотивувальною.

Особливу увагу студентів керівник практики старший науковий співробітник О.М. Тищенко спрямувала до якості оформлення карток, зокрема *завершеності цитат*: вони мали бути логічно завершеними, не обірваними, за потреби – з поясненнями пропущених елементів речення у квадратних дужках; *точності заголовного слова*: у цитаті обов'язково мало бути саме те слово, що вказано як заголовне, у вихідній формі; *охайності оформлення*: правильні проміжки, переноси, відсутність розривів рядків тощо; *коректності наспортизації джерел*: назва сайту, URL, дата публікації, дата створення картки та ін.; *оформленню ССС і юстапозитів*: за чіткими зразками, з дотриманням структури картки.

Цей етап не лише поглибив знання студентів у сфері лексикографії, а й сприяв формуванню в них мовної дисципліни, уважності до деталей і відповідальності за якість долученого мовного матеріалу. Практиканти продемонстрували високий рівень мовної компетентності, уміння працювати з джерелами, а також зацікавленість у розвитку української лексикографії.

Своєрідним завершенням цьогорічної спільної праці освітян та лексикографів став Фестиваль науки 2025, а саме – зустріч студентів і

викладачів Факультету української філології, культури і мистецтва з науковцями Інституту української мови НАН України – Євгенією Анатоліївною Карпіловською, завідувачем відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики, доктором філологічних наук, професором, та Оксаною Миколаївною Тищенко, старшим науковим співробітником відділу, кандидатом філологічних наук.

Євгенія Анатоліївна Карпіловська, завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор

Оксана Миколаївна Тищенко, старший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук

Свою лекцію «Український світ у словниках XXI століття: мовомислення і мовна пам'ять нації» Є. А. Карпіловська присвятила нагальним для сучасної лінгвістики питанням: мовній пам'яті, значенню національно і культурно маркованої лексики для збереження української ідентичності та оптимального моделювання картини українського мовомислення в лексикографії XXI століття. О. М. Тищенко підвела ризик лексикографічним експрес-тренінгом та оголосила результати практики, подякувавши всім учасникам. Студенти – Марія Варенцова, Єлизавета Зикова та Данило Троць – розказали про власні лексико-семантичні відкриття під час копіткої праці з добору потрібних фрагментів текстів. Першокурсники подякували за досвід у сфері словникарства – це спонукало їх до перших наукових розвідок. Були запитання, дискусії, піднесений теплий настрій – бракувало лиш достатнього часу в стрімкому вирі навчального ритму.

Інститут української мови НАН України висловив щире подяку колективу кафедри української мови, зокрема завідувачеві кафедри доктору філологічних наук професору Михайлові Олексійовичу Вінтоніву, кандидатів філологічних наук доценту Ірині Георгіївні Саєвич і кандидатів філологічних наук доценту Тетяні Миколаївні Вінтонів, а також деканові факультету докторові філологічних наук професору Ірині Євгенівні Руснак – за сприяння в налагодженні співпраці між університетом і академічною установою. Відділ подарував кафедрі української мови нові словники, укладені його співробітниками в період незалежності України: «Український

лексикон кінця XVIII – початку XXI століття» у 3 томах та «Додатковий том до «Словника української мови» в 11 томах» у 2 книгах (обидва – Київ, 2017).

Євгенія Анатоліївна Карпіловська і декан Факультету української філології, культури і мистецтва доктор філологічних наук професор Ірина Євгенівна Руснак

Така форма роботи – приклад ефективної взаємодії освіти і науки. Студенти відчули слово в оптиці словника, а себе – лексикографами на першій сходинці професійного зростання. І молодь, і поважні науковці переконалися у важливості міжінституційної співпраці – як у формуванні сучасного філолога, так і в розвитку академічної науки. Партнерство має не лише навчальну, а й наукову, зокрема лексикографічну цінність, що сприятиме розвитку української мови й культури і, зрештою, повоєнній відбудові України через знання, слово і зміст.

Студенти і викладачі Факультету української філології, культури і мистецтва з науковцями Інституту української мови НАН України

Oksana Tyshchenko

Combining science and education: fruitful cooperation with Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University